

Љиљана Блађојевић

Стогодишњица оснивања Архива Србије и заштите архивске грађе у Србији

Цела дvehиљадита година посвећена је обележавању стогодишњице Архива Србије, јубилеја који има немерљив културни и национални значај и тежину и за државе с много мирнијом историјом. Осим поноса и узбуђења које тај датум мора да изазове, он подсећа на то да је архив нешто живо, а не само спремиште прашњавих докумената. Стога је природно да су у једногодишњим припремама учествовали не само целокупна архивистичка служба Србије, него и бројни културни и јавни радници, а пропратила су га средства масовних комуникација, укључујући и Интернет. Специфичност чини представљање не само Архива Србије као установе културе, него и читаве архивске службе заштите архивске грађе у Србији. Та концепција утицала је и на обим, и на сложеност свих врста материјала с којима је јавност могла да се упозна.

Манифестације које најчешће прате овакве годишњице не могу се временски и просторно ограничити, мада су централна догађања ипак фокусирана на одређени датум самог јубилеја. Сам чин прославе одиграо се 15. и 16. маја. 2000. године - Свечаном академијом. Потом је следило отварање изложбе са коктелом. У склону прославе одржан је дводневни међународни скуп.

Прославу стогодишњице Архива Србије и заштите архивске грађе у Србији пропратили су и бројни интервјуи, телевизијски прикази, поменута презентација на интернету, каталог изложбе, те две публикације поводом јубилеја: *Архив Србије 1900-2000* у издању Архива Србије, и *Архиви у Србији 2* у издању Архива Србије и историјских архива у Србији.

Свечана академија

Кључна презентација самог Архива Србије и значаја заштите архивске грађе уопште одиграла се 15. маја, када је прослава формално почела, **Свечаном академијом** одржаној у 12 сати у препуној сали хотела Метропол. Присуствовали су јој бројни гости из културног, научног и јавног живота Србије - академик Дејан Медаковић, председник САНУ, професор др Јагош Пурић, ректор Београдског универзитета; амбасадори Русије и Белорусије; делегације из свих архива у Србији, Архива Југославије и Републике Српске; иностране архиве и асоцијације представљале су делегације из Русије, Велике Британије и Македоније.

Гости тог свечаног чина били су и бројни пензионисани радници Архива Србије, те претходни директори. Честитке су упутили архиви Аустрије, Шведске, Швајцарске, Мађарске, Словеније, Француске, Босне и Херцеговине...

Свечану академију отворио је проф. др Милован Бојић, потпредседник Владе Републике Србије и председник Одбора за обележавање 100-годишњице рада Архива Србије и заштите архивске грађе у Србији, цитирајући Иву Андрића који каже “да архиви нису мртви колосеци ни пасивне позиције у нашем друштвеном и културном животу, а да је непажња према архивском материјалу културна брука и национална штета”.

Потом је Милорад Радевић, директор Архива Србије, одржао говор *Сто година Архива Србије и организоване заштите архивске грађе*. У свом излагању он је истакао прожимање вековне историје Србије обележене ратовима, људским и материјалним жртвама, укључујући културна добра, па и уништењем и пљачкањем архивске грађе. Такође је направио и кратак осврт на историјат саме идеје и реализације Архива као институције, његове функције и структуру, архивског законодавства. Посебну занимљивост чинило је подсећање на познате личности из културе, науке и политичког живота Србије које су непосредно и посредно обележиле његово једновековно постојање: на Аврама Петронијевића, Симу Милутиновића, Јанка Шафарика, те на досадашње директоре Архива Србије - Михајла Гавриловића, Александра Арнаутовића и друге.

Поздравне говоре упутили су: Владимир А. Јеремченко, заменик директора Росархива; Михаил В. Ларин, директор Историјско-архивистичког института, Алексеј С. Кисельов, директор Здружених Московских архива; Брус Џексон, представник Архива Шкотске; Јован Поповић, директор Архива Југославије и Душан Вржина, директор Архива Републике Српске.

У уметничком програму, урађеном на веома професионалном нивоу и пажљиво одабраном и примереном националном значају прославе, учествовали су: глумац Миодраг Радовановић, који је читao делове *Закона о Државној архиви* од 2. децембра 1898. и из *Мемоара* проте Матеје Ненадовића; Радмила Смиљанић, првакиња Београдске опере и Хор Обилић - Академско друштво Бранко Крсмановић, са диригентом Даринком Матић - Маровић. Извођачимаје публика приредила овације.

Академији су присуствовали и новинари информативних редакција из Србије и Београда и бројни гости којима су на располагању били архивисти, односно радници Архива Србије. Све време је на компјутеру текла презентација Архива Србије на Интернету, о којој ће касније бити више речи.

Изложба *Блаџо архива Србије*

Изложбу је у 13.30 сати, у изложбеној сали у Архиву Србије (Карнегијева 2) отворио Михаило Гавриловић, унук утемељивљача и првог управника Државног архива Михаила Гавриловића.

Та Изложба је до сада највреднија и најпотпунија презентација архивског блага читаве Србије. Она је прави драгуљ најстаријих и најзанимљивијих архивалија сакупљених на једном месту доступном јавности. Многа документа су први пут изложена; куриозитет је чињеница да су се први пут не једном месту нашли најстарији и највреднији експонати свих архива. Подељена је на тридесетдевет сегмената који обухватају архивску грађу из свих тридесет осам архива Србије, укључујући Косово и Метохију, Рашку и Војводину, те стога представљају специфичности различитих културних, па и цивилизацијских кругова. Ради потпуније слике, коришћени су и експонати из Архива САНУ у Београду и Сремским Карловцима.

Осим докумената, изложба садржи и репрезентативне примерке издавачке делатности архива у Србији, те признања, дипломе, плакате и разна одликовања која су архиви добили.

Изложено је укупно 227 експоната, а критеријум није био само њихова старост:

Дечанска љовеља краља Стефана Уроша III из 1330. на пергаменту Срећењски устав из 1835, *Крштеница Томислава Кађорђевића* из 1928 (Архив Србије); Закон о рудницима десетоћица Стефана Лазаревића из 1412, *Опрошница грехова патријарха III Чарнојевића* из 17. века, Деловоодни *прошокол Кађорђа Петровића* из 1812. (Архив САНУ); Позив Србима из 1848, *Ајел патријарха Рајачића* народном комесару за очување спашуса Српске Војводине из 1848. (Архив Војводине); *Тесаменӣ краља Петра Кађорђевића* из 1914, написан пред полазак у рат против Аустријанаца (Историјски архив Београда); *Поис спашовништва Новоћ Сада* из 1782, који садржи податке о вероисповести, брачном стању и друго (Архив Новог Сада).

Изложене су и бројне повеље, укази, наредбе и дипломе владара 19. и 20. века, тапије, документи из привредне историје, мапе, архитектонски планови и фотографије значајних грађевина и градских и руралних целина, старе разгледнице, те фотографије и документи јавних личности које су регионални и градски архиви проценили као највредније.

Посебну целину чине документи о страдању Срба на Косову и Метохији у 19. и 20. веку из Архива Србије и Архива Косова и Метохије: *Извештај конзула Бранислава Нушића Стојану Новаковићу о покушају Арбанаса да убију митрополита Дионисија и о погибији два браћа Чичкаревића* из 1896, *Извештај из 1943. Комесаријату за избеглице да се на железничкој станици у Краљеву налази 10 вадона избеглих Срба са Косова и други.*

Аутори изложбе су Вера Филиповић (Архив Србије), Јованка Веселиновић (Историјски архив Београда) и Милан Јакшић (Архив Панчева). У селекцији експоната учествовали су сви архиви.

Изложбу прате плакат и каталог у издању Архива Србије *Блаѓо архива Србије* урађен на високом техничком нивоу и специфичног дизајна (*Атиље Ра Пешић*), чији су аутори и аутори изложбе. Богато опремљен, садржи 227 колор фотографија свих експоната. Тираж каталога је 500 примерака.

Предговор је написао академик Василије Ђ. Крестић.

У Београду је изложба трајала од 15. маја до 1. септембра у изложбеној сали Архива Србије. Потом је 14. септембра отворена у Архиву Војводине; у Краљеву, у Народном музеју 5. октобра; следе гостовања у Чачку, Ужицу и Зајечару.

После отварања изложбе и њеног разгледања, учесници и гости прославе присуствовали су пригодном коктелу на тераси хотела Метропол.

Међународни научни скуп *Архивска грађа као извор за историју*

Научни скуп одржан је 15. и 16. маја 2000. године у сали хотела Метропол. Тема скупа била је *Архивска грађа као тема за историју*. Било је пријављено 88 реферата; саопштено их је 72, а приложено 20. Учествовали су архивисти и историчари из: Србије, Црне Горе, Републике Српске, Русије, Украјине, Шкотске и Македоније.

Чланови Председништва били су: др Никола Б. Поповић, др Михајло Војводић, Милорад М. Радевић, академик Владимира Стојанчевић, Владимир Јеремченко, Брус Џексон и Јован Пејин.

Уводну реч учесницима скупа упутио је: др Никола Б. Поповић, председник управног одбора Архива Србије; саопштења на седници дали су: Владимир Стојанчевић, академик, др Смиљана Ђуровић, др Михаил Василијевић Ларин, Брус Џексон, Владимир Јереченко и др Димитрије Калезин.

Скуп је радио у две секције: прва, Архивистика и историја архивистике и друга секција, Историја и историја историографије.

У секцији Архивистика и историја архивистике поднета су 38 саопштења која су се односила на следећа питања: црквене и државне матичне књиге као извор за историју, време њиховог увођења, те њихова заптита; сарадњу архива из Србије и Македоније, заптиту архивске грађе и спасавању архива у ратним условима и саопштење о заптити документације санитетске и здравствене службе у рату; културно-просветну и информацијску функцију архива и улози архива у настави историје, прво истраживање те врсте; војноархивској делатности у Србији; издвајању безвредног материјала; дипломатској историји Србије и Црне Горе; изучавању стварања друштвене елите кроз архивску грађу; плакату

као извору за проучавању историје. Предмет разматрања били су и специфичне области које се традиционално не сматрају непосредно повезаним са унутарњим питањима архивистике: у информатици, поред општих питања о улози рачунара у архиву, разматрао се и потенцијални проблем дигитализације докумената и заптите електронских докумената, што је у развијеним земљама већ доминантан проблем; такође су разматрани специфични проблеми службе конзервације, односно превентиве у заптити архивске грађе; улога микрофилма у архивима Србије и други.

Саопштења су се темељила како на архивској грађи тако и на посебним истраживањима о функцијама архива.

Током дводневног рада, искристалисали су се предлози за успешнију делатност архива; они истичу потребу ширења знања о архивистици као струци и архивима као установама. Поједине теме биле су непосредно условљене агресијом НАТО-а на СРЈ 1999. године и оштећењима која су изазвана на архивима Крагујевца, Ваљева, Београда, Архива Војводине, Пожаревца и Панчева. Све то је скренуло пажњу на неопходност веома озбиљног односа према могућности физичког уништења и архивске грађе и самих објеката у којима је она похрањена. Конкретни предлози односили су се на важност градње архивских објеката због ратних опасности и заптите архивске грађе у ратним условима.

Подржана је тежња окретања архива јавности, нарочито јачања културно-просветно-информационе функције архива, те сарадња архива са корисницима, нарочито оним који су надлежни за стручно-научну презентацију и интерпретацију архивске грађе.

У оквиру рада секције Историја и историја историографије поднета су 23 саопштења. У њима је разматрано раздобље од 19. века до наших дана, и питања из друштвене, културне, привредне и политичке историје.

Из великог броја поднетих саопштења могуће је издвојити неколико тематских целина: о **знатиљим личностима и властели** српске политичке, културне и привредне историје - о Лукијану Мушицком и његовој улози у очувању српског идентитета и подизања просвете на виши ниво; о улози Стевана Фрицмана у обнављању крајинског виноградарства; о старовлашким кнезовима - Рашковићима од 16. до почетка 19. века, посебно на основу учешћа Старовлашана у време austro-turskih ратова крајем 17. и у 18. веку и о Првом српском устанку, те учешћа кнезова Рашковића у austro-turskim ратовима на страни Аустрије. Затим о **политичким странкама до Другог светког рата** (у моравичком округу нпр.), и изборним савезима опозиције; о **развоју просвете** у Србији и њеном проучавању као извору за проучавање друштвеног живота; утицају образовања српске интелигенције у 19. веку на стварање елите; школовању српске омладине у иностранству (Русији 1916-1918). У раду ове секције издвојила су се саопштења о **страдању Срба на Косову и Метохији**: прилози који се односе на историјске прилике у Метохији 1920-1945;

прилози за историју геноцида над Србима 1941-1944; затим на Косову и Метохију 1907. године, у Призрену 1883. године и др. Такође су изнета саопштења о појединим **културним институцијама** - Народном позоришту, Етнографском музеју и др. Све те теме осветљавале су улогу архивске грађе у проучавању историје.

Током рада секције *Историја и историја историографије* искристалисали су се предлози корисни за архивистику - потреба непрестаног објављивања архивске грађе; ближа сарадња архивиста и историчара, а ако је могуће, заједнички рад и наступи; омогућавање коришћења фондова који су под тзв. ембаргом, те побољшање услова коришћења.

Због значаја и занимљивости саопштења, у плану је њихово објављивање у *Зборнику*, или посебном издању *Архивској прегледи*.

Архивска издања поводом јубилеја

Поводом прославе стогодишњице Архива Србије, Архив је објавио весма исцрпну, детаљну и богато опремљену монографију *Архив Србије 1900-2000* у тиражу од 600 примерака. И поводом досадашњих прослава (50-годишњице, 75-годишњице и др.) објављивање су споменице, али је ова јубиларна најобимнија, а по садржају најинформативнија. Поред историјата, ова књига представља архивску грађу и архивску службу Архива Србије.

Осим приказа саме идеје о оснивању Архива Србије и улоге знаменитих личности српског културног и политичког живота, детаљно је, по периодима, описан рад архива од 1. маја 1900. године до данашњих дана, укључујући и оба светска рата.

За читаоце и кориснике архивске грађе најзанимљивији је део који даје детаљан приказ архивске грађе по периодима (стари и нови) и групама фондова; у свакој групи дат је опис садржаја фонда. Информативна вредност овог дела је утолико већа, знајући да је *Водич кроз архивску грађу* старији од три деценије.

Посебну област чини представљање организационе структуре Архива по службама, од којих неке (читаоница, центар за информације и библиотека непосредно комуницирају са истраживачима). Читаоци могу да се обавесте и о делатностима Архива Србије, које унапређују и развијају архивску делатност - стручним усавршавањима, архивским саветовањима и међународном сарадњом, те о бројним изложбама које је Архив до данас приредио.

На крају ове монографије могу се прочитати биографије свих досадашњих шеснаест директора, од првог, Михајла Гавriloviћа, до последњег, Милорада Радевића, затим списак свих до данас запослених у Архиву Србије, њих 368, о подацима о радном месту и датумима ступања на дужност и престанка рада.

Друга монографија посвећена јубилеју **Архиви у Србији 2** односи се на други његов аспект - на заштиту архивске грађе у Србији (без Архива Србије). Први пут је на једном месту приказано свих 37 архива (приказани су и архиви САНУ и Матице српске) који припадају архивској мрежи. Подаци се односе како на историјат сваког архива тако и на преглед архивске грађе коју садржи, организациону структуру, архивске службе, изложбе, важнија издања; на крају сваког приказа је и списак директора и запослених од оснивања до данас.

Посебан подухват поводом прославе је **Презентација Архива Србије на Интернету** (веб сајт). Садржај сајта обухвата информације о: историјату; архивској грађи (фондовима и збиркама Архива Србије); издањима Архива Србије која се сада могу набавити и преко Интернета; изложбама; архивској мрежи у Србији итд. Један део сајта је *Времејлов*; садржи кратке текстове о занимљивим догађајима и личностима из прошлости везаним за текући месец.

Прикази у мас-медијима.

Целе 2000. године, односно од самог формалног почетка прославе стогодишњице Архива Србије штампа и телевизија пратиле су дogaђања везана за тај јубилеј како приказима тако и интервјуима директора М. Радевића *Политици, Борби, Гласу, Екскурс-Политици, Вечерњим новостима*. Самом чину прославе присуствовали су новинари агенција *Бећа и Танџуљ*, већине београдских дневних новина, РТС, БК Телеком, Ју инфо, ТВ Политика и Радио-Југославије, те представници Министарства за информисање.

Инспирисана стогодишњицом Архива Србије, Образовна редакција РТС, направила је емисију о Архиву Србије.